

АНАЛІЗ ВИЩОЇ ОСВІТИ З МЕТОЮ УДОСКОНАЛЕННЯ ПЛАНУВАННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

І. С. КОЧАРЯН, кандидат економічних наук, доцент
(Київський національний університет театру,
кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого)

Анотація. У статті здійснено аналіз вищої освіти України як виду економічної діяльності. Вивчено динаміку соціально-економічних показників за період із 1990 р. до 2015 р., яка показала, що на фоні багаторічної соціально-економічної кризи мало місце покращення показників вищої освіти – інтенсивний розвиток вищих навчальних закладів та збільшення кількості студентів, що обґрунтовує завдання комплексного дослідження і планування розвитку вищої освіти в найближчі роки. Доведено, що нестійкий стан національної системи вищої освіти України пов'язаний зі значними складнощами з контингентом студентів в останні роки. Обґрунтовано, що поглиблений науковий аналіз економічних умов у сфері освіти, зокрема вищої, є необхідним для ефективного планування і державного фінансування системи освіти.

Ключові слова: вища освіта, аналіз, соціально-економічні показники, підготовка фахівців, планування.

Нинішній стан розвитку суспільства й економіки визначає необхідність розв'язання проблем, що існують у сфері освіти, на системно-аналітичному рівні шляхом запровадження нової, прогресивної моделі освітньої політики. Ця модель повинна базуватися на основі законодавства України у сфері освіти, оперативно реагувати на еволюційні процеси, що відбуваються в українському суспільстві та у світі, і покликана реально забезпечити ключову роль освіти в інноваційному суспільно-економічному розвитку України та її окремих регіонів, перетворити Україну в державу, у якій буде реалізовано конституційне право громадян на рівний доступ до якісної освіти [1].

Для поглибленого наукового аналізу економічних умов необхідно структурувати, класифікувати й обґрунтувати економічні фактори функціонування системи освіти. До них належать такі [2]:

- макроекономічні (на рівні держави) – державне управління системою освіти, структурна перебудова економіки, розвиненість ринкової інфраструктури, загальний рівень

техніки й технології, розвиток підприємницької діяльності, загальний рівень доходів населення, формування державного бюджету та податкова система, демографічна структура населення, інновації, економічна глобалізація;

- мезоекономічні (на рівні системи вищої освіти) – маркетингова політика навчальних закладів, конкуренція навчальних закладів, розвиток ринку освітніх послуг;

- мікроекономічні (на рівні навчального закладу) – рівень державного фінансування вищого навчального закладу та додаткові джерела фінансування, матеріально-технічний стан вищого навчального закладу, рівень професійної підготовки професорсько-викладацького складу, структура спеціальностей вищого навчального закладу, суб'єктивний фактор керівника закладу;

- особистісні (індивідуальний рівень) – рівень власного доходу (заробітна плата, трансфертні платежі), очікування зростання доходів від підвищення освітнього рівня, власна конкурентоспроможність на ринку праці.

Проблемами й управлінням вищою освітою займаються наукові установи Національної академії наук України, Академії педагогічних наук, галузеві науково-дослідні інститути й вищі навчальні заклади. Значні розробки з цього питання здійснили такі вчені: В. П. Андрущенко [3], Л. І. Антошкіна [4], Г. І. Артемчук, Т. М. Боголіб, Н. І. Верхоглядова, А. С. Гальчинський, В. М. Глушков, О. І. Навроцький, Т. Є. Оболенська, І. С. Ткаченко, Г. Хауг та ін.

Разом із тим актуальним залишається розроблення планування основної діяльності закладів освіти, дослідження й обґрунтування шляхів розвитку вищих навчальних закладів у сучасних умовах.

Мета статті – аналіз системи вищої освіти як виду економічної діяльності з метою вдосконалення планування підготовки висококваліфікованих фахівців.

Вища освіта як вид економічної діяльності (ВЕД) посідає виняткове місце в національному господарстві України, оскільки сучасний стан розвитку українського суспільства, глобальні світові процеси інтеграції та інформатизації, а також потреби окремої людини вимагають особливої уваги до питань вищої освіти.

Проаналізуємо основні показники розвитку вищої освіти за період із 1990 р.

Кількість вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації збільшилась із 149 (1990–1991 рр.) до 325 (2013–2014 рр.), тобто у 2,2 раза, щоправда, скоротившись до 277 (2014–2015 рр.), тобто в 1,9 раза, але за останні п'ять навчальних років зменшилась на 72 заклади, а загальна кількість студентів у них за цей же період збільшилась на 1491,2 тис. осіб – із 881,3 тис. (1990–1991 рр.) до 1438,0 тис. (2014–2015 рр.), тобто в 1,6 раза. Було прийнято студентів 174,5 тис. у 1990–1991 рр., 507,7 тис. у 2006–2007 рр. і 291,6 тис. у 2014–2015 рр., відповідно у 2,9 і 1,7 раза більше; випущено студентів – 136,9 тис. у 1990–1991 рр. і 405,4 тис. у 2014–2015 рр., тобто у 2,9 раза більше.

Зменшення кількості студентів, порівняно з попереднім навчальним роком, становить: 2010–2011 н. р. – 115,4 тис. осіб; 2011–2012 н. р. – 175,0 тис. осіб; 2012–2013 н. р. – 129,0

тис. осіб; 2013–2014 н. р. – 101,2 тис. осіб; 2014–2015 н. р. – 285,7 тис. осіб. Оскільки прийом студентів у кількості 507,7 тис. (2006–2007 рр.) був підкріплений ліцензованим обсягом, можна припустити, що вищі навчальні заклади були оснащені необхідними основними засобами, а це значить, що у 2014–2015 рр. мало місце нераціональне використання основних засобів.

Перш за все, нестійкий стан національної системи вищої освіти України пов'язаний зі значними складнощами з контингентом студентів, що проявилися останніми роками.

У 2007–2008 навчальному році у вищих навчальних закладах України вчилася максимальна кількість студентів (2813,8 тис. осіб), протягом останніх років спостерігається зменшення кількості студентів. Ця тенденція буде продовжуватись (рис 1).

За даними інформаційної системи «Конкурс», яка протягом 2009–2014 рр. відстежує вступну кампанію до вищих навчальних закладів України, на одне місце ліцензійного обсягу для здобуття ступеня бакалавра подавалася приблизно одна заява (рис. 2).

На одне місце державного замовлення – у середньому дев'ять заяв. З урахуванням того, що один вступник у середньому подавав 4 заяви, можемо стверджувати, що на одне місце державного замовлення претендували трохи більше двох осіб, на чотири місця ліцензійного обсягу подавалася одна заява.

Із 2011 року значна частина закладів вищої освіти не виконує державного замовлення в частині прийому на навчання. Ідеться не лише про непрестижні спеціальності, а й про такі, як право, інформатика (за переліком напрямів підготовки 2006 р.) тощо (рис. 3).

З урахуванням досліджень класичної теорії тестування, якісний відбір можливий за умови, що на одне вакантне місце подається 10 заяв. Слід зробити висновок не лише про те, що ліцензійні обсяги закладів вищої освіти завищені приблизно в 40 разів, але й обсяги державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою завищені принаймні в 4 рази.

Унаслідок прийому до вищих навчальних закладів осіб, непідготовлених належним чином до здобуття вищої освіти, неминуче знижується якість вищої освіти.

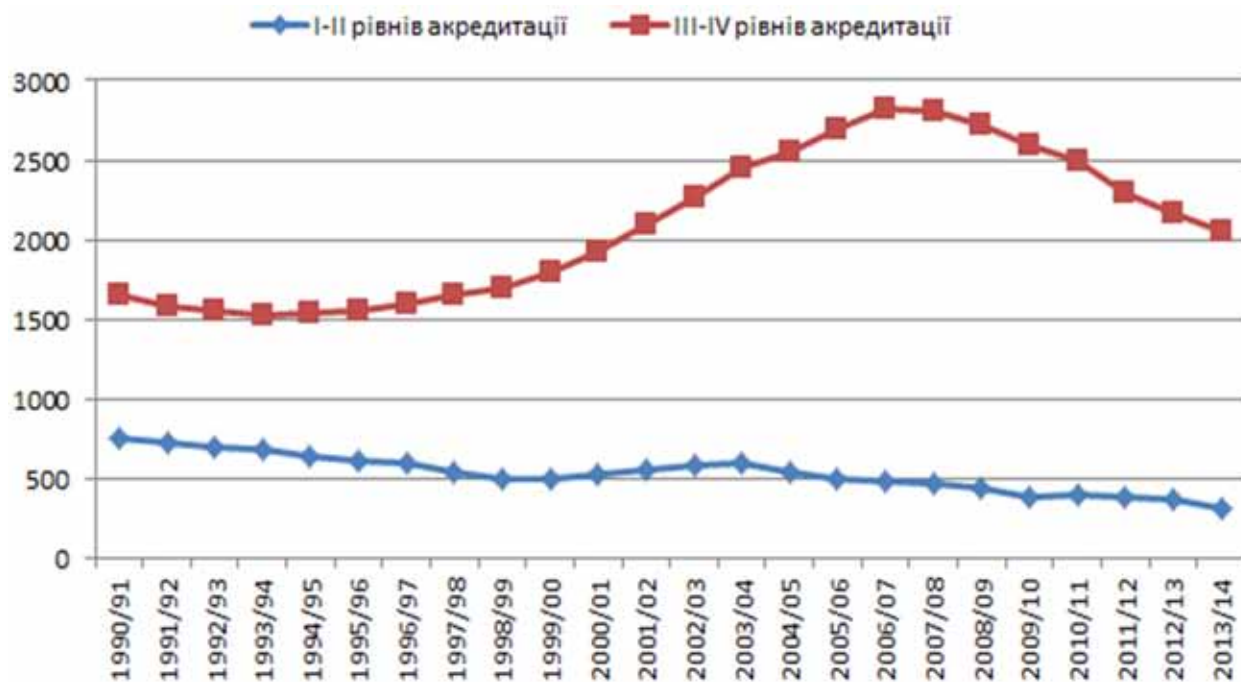

Рис. 1. Кількість студентів у вищих навчальних закладах на початок навчального року, тис. осіб [5; 6, с. 36]

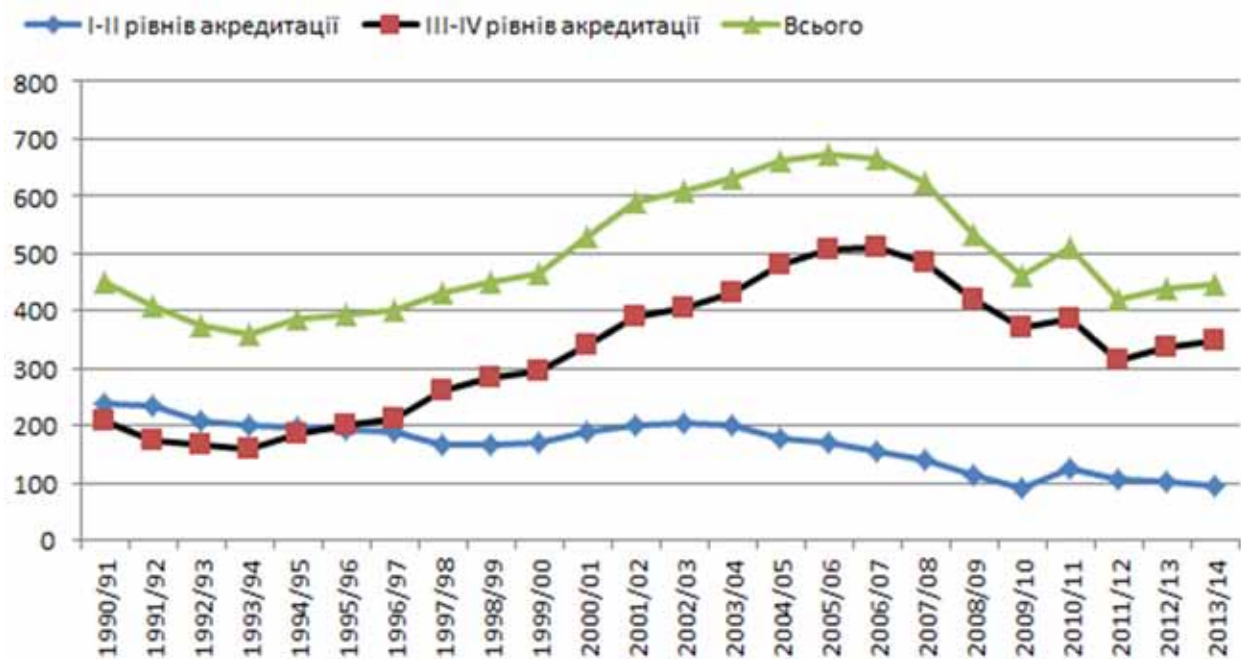

Рис. 2. Прийом студентів до вищих навчальних закладів України (I–IV рівні акредитації) [5; 6, с. 37]

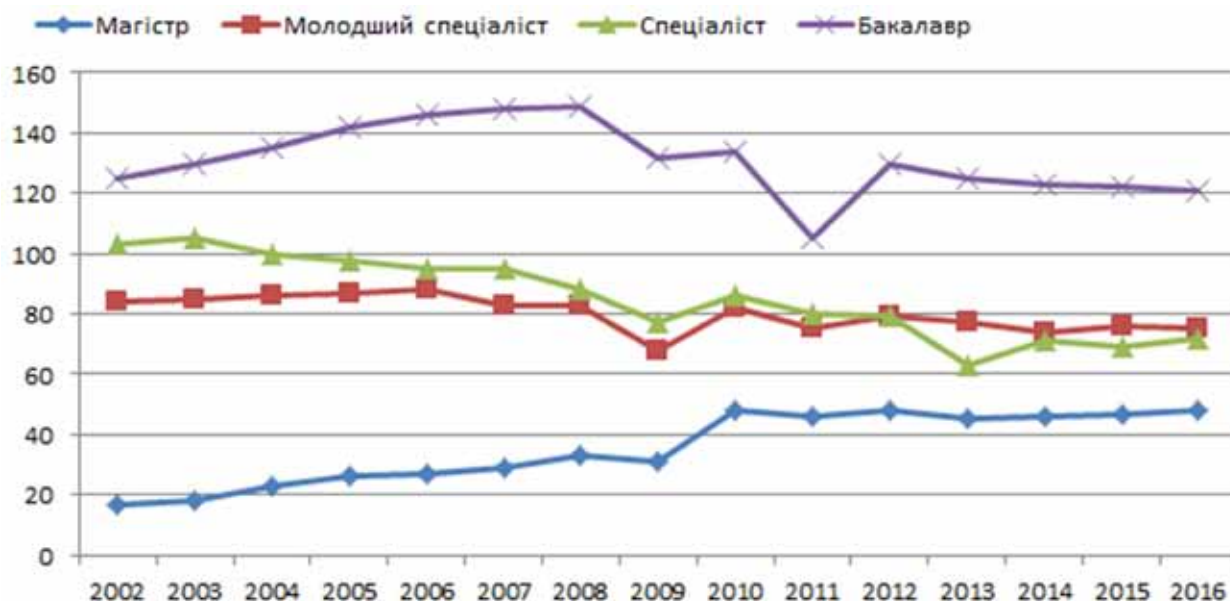

Рис. 3. Обсяги державного замовлення на підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями [6, с. 38]

Суттєво зросла кількість закладів, що мають аспірантуру й докторантуру, а також кількість аспірантів, докторантів, підготовлених кандидатів і докторів наук, що характеризує зміцнення кадрової складової науково-навчального потенціалу вищої школи.

Кількісні показники підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації свідчать про стабільний розвиток цих процесів, що може бути міцною основою кадрового забезпечення вищої освіти. Так, за період із 1991 р. до 2014 р. збільшилась не тільки кількість закладів, що готують кандидатів, із 291 до 482 і докторів наук із 93 до 264 (відповідно в 1,7 та 2,8 раза), але й кількість аспірантів – із 13 374 до 27 622 – і докторантів – із 503 до 1 759 (відповідно у 2,1 та 3,5 раза), а також підготовлених кандидатів – із 3 377 до 7 597 – і докторів наук – із 123 до 524 (відповідно у 2,3 і 4,3 раза) [7].

Незважаючи на таку позитивну динаміку зростання основних показників вищої освіти, в Україні спостерігається суттєве зменшення основних показників соціально-економічного розвитку за цей же період. Наприклад, обсяг ВВП у 2012 р. становив лише 69,4 % від цього показника в 1990 р. [8, с. 30].

З аналізу наведених показників щодо розвитку вищої освіти в порівнянні з розвит-

ком усього національного господарства України можна було б зробити висновок про високі досягнення галузі вищої освіти. Але такий висновок був би необ'єктивним, тому що, крім наведених кількісних показників розвитку вищої освіти, необхідно оцінити якість фахівців, кількість яких зросла за рік у 3,5 раза, відповідність структурного складу фахівців за спеціальностями потребам національної економіки, відповідність навчального потенціалу вищих навчальних закладів, кількість яких збільшилась у 2,2 раза, їх матеріально-технічної бази, рівня професорсько-викладацького складу сучасним вимогам, що здатні забезпечити підготовку фахівців, які, за кількісними та якісними характеристиками, відповідають потребам динамічного розвитку національного господарства країни.

Отже, за всеохоплюючого характеру соціально-економічної кризи за всі роки незалежності України, існує вид економічної діяльності, який протягом усього кризового періоду покращував свої основні показники, і це – освіта. Як каталізатор, освіта суттєво впливає як на соціально-економічний розвиток будь-якого регіону України, так і на ефективність кожної галузі економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : Педагогічна думка, 2011. – 304 с.
2. Калініна С. П. Ринок праці і зайнятість: теоретико-методологічний аспект : монографія / С. П. Калініна. – Донецьк : ДонНУ, 2005. – 227 с.
3. Андрущенко В. П. Державно-громадський характер управління освітою / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2011. – № 3. – С. 5–8.
4. Антошкіна Л. І. Вища освіта в системі суспільних інтересів : монографія / Л. І. Антошкіна. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 284 с.
5. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок навчального року. Статистичний бюлетень. – Київ : Державна служба статистики України, 2015. – 36 с.
6. Стратегія реформування вищої освіти України до 2020 року (проект) / Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1415795124/>. – Назва з екрана.
7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm. – Назва з екрана.
8. Статистичний щорічник України за 2012 рік. – Київ : ТОВ «Август-Трейд», 2013. – 552 с.
9. *Ukraini* [National report on the status and prospects of education in Ukraine]. – Kyev: Ped. dumka, 2011. 304 p.
10. Kalinina S. P. *Rynok pratsi i zainiatist: teoretyko-metodolohichniy aspekt* [The labor market and employment: theoretical and methodological aspects]. Donetsk: Donetsk National University, 2005. 227 p.
11. Andrushchenko V. P. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 2011. no. 3, pp. 5–8.
12. Antoshkina L. I., Bondar I. K. [Ed.] *Vyshcha osvita v systemi suspilnykh interesiv* [Higher education system in the public interest]. Donetsk: LLC “Yugo-Vostok, Ltd”, 2008. 284 p.
13. *Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok navchalnoho roku. Statystychnyi biuletyn.* [Key indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the school year. Statistical Bulletin]. Kyev: State Statistics Service of Ukraine. 36 p.
14. *Stratehiia reformuvannia vyshchoii osvity v Ukraini do 2020 roku (proekt)* [Higher Education Reform Strategy of Ukraine till 2020 (draft)], Available at: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1415795124/>.
15. *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini. Statystychnyi zbirnyk* [Research and Innovation in Ukraine. Statistical Yearbook], Available at: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm.
16. *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2012 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2012]. Kyev: LLC “Av gust Trade”, 2013. 552 p.

REFERENCES

1. Andrushchenko V. P., Bekh I. D., Burda M. I., Kremen' V. G. [Ed.] *Natsional'na dopovid pro stan i perspektvyu rozvytku osvity v*

И. С. Кочарян, кандидат экономических наук, доцент (Киевский национальный университет театра, кино и телевидения имени И. К. Карпенко-Карого). **Анализ высшего образования с целью усовершенствования планирования подготовки специалистов.**

Аннотация. В статье осуществлен анализ высшего образования как вида экономической деятельности. Изучена динамика социально-экономических показателей за период с 1990 г. по 2015 г., которая показала, что на фоне многолетнего социально-экономического кризиса имело место улучшение показателей высшего образования – интенсивное развитие высших учебных заведений и увеличение количества студентов, что обосновывает задачи комплексного исследования и планирования развития высшего образования в ближайшие годы. Доказано, что неустойчивое состояние национальной системы высшего образования Украины связано со значительными сложностями с контингентом студентов в последние годы. Обосновано, что углубленный научный анализ экономических условий в сфере образования, в частности высшего, является необходимым для эффективного планирования и государственного финансирования системы образования.

Ключевые слова: высшее образование, анализ, социально-экономические показатели, подготовка специалистов, планирование.

I. Kocharian, Cand. Econ. Sci., Docent (Kyiv National Karpenko-Karyi University of Theatre, Cinema and Television). **Analysis of higher education in order to improve planning of training specialists.**

Summary. The article analyzes higher education in Ukraine as a form of economic activity. The author studies the dynamics of socio-economic indicators for the period from 1990 to 2015, which shows that against the background of long-term social and economic crisis it has been the improvement of higher education indicators – intensive development of the network of higher education institutions and the number of students that grounds the task of comprehensive study and planning of the development of higher education in the coming years. It has been proved that the unstable state of the national higher education system of Ukraine is associated with significant difficulties with contingent of students, which appeared in recent years. The author proves that in-depth scientific analysis of economic conditions in the field of education, particularly higher education, is essential for effective planning and state funding of education system.

Keywords: higher education, analysis, socio-economic indicators, training specialists, planning.